

Андрієвська В. В.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ-ІДЕЇ АНТИЛЮДИНА (на матеріалі п'єси С. Беккета «La Fin de partie»)

У статті йдеться про один із моментів розгортання текстового концепту-ідеї АНТИЛЮДИНА у творчості франкомовних драматургів театру абсурду. Комплексний підхід до аналізу фрагменту дозволив виявити концептуально значущі його елементи, виокремити структурні компоненти, а також представити схему розгортання текстового концепту-ідеї АНТИЛЮДИНА у творі С. Беккета «La Fin de partie».

Ключові слова: текстовий концепт-ідея, текстовий концепт, текстовий концепт-константа, французький театр абсурду, антилюдина.

Статья посвящена одному из моментов развертывания текстового концепта-идеи АНТИЧЕЛОВЕК в творчестве франкоязычных драматургов театра абсурда. Комплексный подход к анализу дал возможность определить структурные компоненты концепта и представить схему его развертывания в пьесе С. Беккета «La Fin de partie».

Ключевые слова: текстовый концепт-идея, текстовый концепт, текстовый концепт-константа, французский театр абсурда, античеловек.

The article deals with a moment of development of the textual concept-idea ANTIPERSON in the French absurdist drama. A complex approach gave the possibility to reveal structural components of the concept and to represent the schema of its development in the play «La Fin de partie» by S. Beckett.

Key words: textual concept-idea, textual concept, textual concept-constant, French absurdist drama, antiperson.

Когнітивна поетика сьогодення відзначається дослідженням художнього простору згідно з когнітивно-дискурсивною парадигмою, яка дозволяє проведення багатоаспектних розвідок домінуючих смислів художнього тексту. Цей підхід робить можливим тлумачення художнього простору, що репрезентує негативну картину світу як результат діяльності авторської свідомості, непрямого відображення дійсності, часто неадекватного та викривленого. Таку картину світу можна віднести до девіативних, або аномальних. Аномальний художній світ демонструють, наприклад, твори театру абсурду.

У рамках лінгвокогнітивної розвідки концепт АНТИЛЮДИНА представлено як текстовий концепт-ідея всієї творчості франкомовних абсурдистів, що кодує основний смисл художнього простору французького абсурдизму. Текстовий концепт-ідея (далі – ТКІ) є новою одиницею вимірювання концептуально значущої інформації художнього твору, характерними рисами якої є: наявність його поняттєвої складової лише у наївній картині світу та відсутність її дефініції в наукових джерелах; розгортання його в текстах різних авторів, які входять до єдиного літературного напрямку, що характеризується чіткими філософськими засадами; визначення його як філософсько-літературної ідеї; об'єднання у своїй структурі як цілої ієрархії текстових концептів (далі – ТК) художнього тексту, так і текстових концептів-констант (далі – ТКК) останнього; його одиничність у творчому доробку певного літературного спрямування. Імплицитне вираження ТКІ антилюдина в художніх творах франкомовних драматургів абсурдизму ми пояснюємо різко негативним забарвленням його змісту [див. 1].

Беручи до уваги той факт, що сутнісна природа ТКІ розкривається у творах французької антидрами за посередництвом текстових концептів і текстових концептів-констант, для аналізу розгортання ТКІ антилюдина ми використовуватимемо методику дослідження текстових концептів, запропоновану О. М. Кагановською [2], і текстового концепту-константи – за Г. М. Каратєєвою [3] відповідно.

Однак варто зауважити, що перед етапом безпосереднього аналізу художнього матеріалу важливим є провести екскурс у життєвий і творчий шлях, огляд філософських переконань авторів, твори яких представляють літературний напрям драматургії французького абсурдизму. Такий підхід до вивчення творів художньої літератури ми вважаємо надзвичайно важливим. Адже лише знання життєвих фактів, світогляду та особливостей мислення творця дозволяє краще зрозуміти смислове та концептуальне навантаження його творів і правильно розкодувати ту значущу інформацію, яка лежить у глибинних структурах художнього тексту. Ознайомлення з авторською картиною світу та основними принципами філософії абсурдизму надало змогу виокремити ТКІ антилюдина як утілення головної ідейно-філософської теми французької драматургії абсурдизму.

На етапі суцільної вибірки фрагментів для аналізу враховувалася специфіка природи ТКІ антилюдина як антиконцепту, тобто його здатність виражати негативний бік або цілковите заперечення феномену, який він представляє [4]. Крім того, брався до уваги основний принцип філософської ідеології абсурдизму – протиріччя, або суперечливість, результатом чого і є ТКІ антилюдина. Зважаючи на це, у полі нашого зору перебували передусім уривки художнього тексту, що містять будь-який вияв заперечення, негативного значення чи протиставлення. Це може бути граматичне вираження заперечення, негативна конотація тієї чи іншої лексичної одиниці, вживання антонімічних пар слів чи яскраво вираженої антитези у творах французької антидрами.

На прикладі фрагмента твору С. Беккета «La Fin de partie» («Кінець гри») ми спробуємо простежити один із моментів розгортання ТКІ антилюдина в текстах французького театру абсурду:

Hamm. – [...] Un jour tu seras aveugle. Comme moi. Tu seras assis quelque part, petit plein perdu dans le vide, pour toujours, dans le noir. Comme moi. [...] Un jour tu te diras, Je suis fatigué, je vais m'asseoir, et tu iras t'asseoir. Puis tu te diras, J'ai faim, je vais me lever et me faire à manger. Mais tu ne te lèveras pas. Tu te diras, J'ai eu tort de

m'asseoir, mais puisque je me suis assis je vais rester assis encore un peu, puis je me lèverai et je me ferai à manger. Mais tu ne te lèveras pas et tu ne te feras pas à manger. [...] Tu regarderas le mur un peu, puis tu te diras, Je vais fermer les yeux, peut-être dormir un peu, après ça ira mieux, et tu les fermeras. Et quand tu les rouvriras il n'y aura plus de mur. [...] L'infini du vide sera autour de toi, tous les morts de tous les temps ressuscités ne le combleraient pas, tu y seras comme un petit gravier au milieu de la steppe. [...] Oui, un jour tu sauras ce que c'est, tu seras comme moi, sauf que toi tu n'auras personne (Beckett, FP, 173–174).

Уривок п'єси С. Беккета, запропонований нами для аналізу, є монологом персонажа французької антидрами Хама, існування та особа якого частково можуть передати те антилюдське, що ми досліджуємо.

Хам – старий та сліпий чоловік, що вже давно втратив здатність самостійно пересуватися. Фізичні недоліки, у цьому разі сліпота (*aveugle* adj. – «сліпий»), та недієздатність (*tu ne te lèveras pas* – «ти не підведешся», *tu ne te feras pas à manger* – «ти не приготуєш собі щось поїсти»), яка тут виражена граматичною конструкцією із запереченням дієслова на позначення певної дії, є характерними для героїв французького Нового театру й у текстах французького антитеатру реалізують ТК фізичні вади.

ТК фізичні вади відображає розгортання ТК ФІЗИЧНЕ СТРАЖДАННЯ, який, у свою чергу, виступає структурною складовою ТКК СТРАЖДАННЯ. Останній визначається нами як такий, що представляє невід'ємну складову існування антилюдини у французькій драматургії абсурдизму.

Концептуально значущими у фрагменті є також дієслово *dormir* v.intr. («спати») та словосполучення *fermer les yeux* («закривати очі»). Сон дозволяє надіятися на те, що відкривши очі, світ навкруги зміниться на краще (*après ça ira mieux* – «після цього буде краще»). Саме так у п'єсі С. Беккета вербалізовано ТК сон. Сон надає можливість героям французького театру абсурду позбутися дійсності, яка їх не влаштовує, пригнічує, завдає лише болю та розчарувань. Таким чином, ТК сон розгортає ТК втеча від реальності, який ми відносимо до структурних складових ТКІ антилюдина.

Початок монологу конструкцією *un jour* («одного дня») можна тлумачити як вираження приреченості людського існування на одвічні страждання та на смерть. Анафора *un jour* підсилює значущість загрози та фатуму, які є неминучими в житті людини. Навіть якщо *un jour* не вживається у висловлюванні, те враження, яке воно справляє, та смисл, який воно несе, залишаються.

У монолозі Хама можна чітко прослідкувати присутність образу смерті, який має експліцитну форму вираження *les morts* («мертві»). Як і в усіх текстах французької антидрами, ТК СМЕРТЬ характеризується високим рівнем метафоричності. У цьому разі смерть дорівнюється до порожнечі в словосполученнях *dans le vide* («у порожнечі») та *l'infini du vide* («безмежність порожнечі») і до темряви (*dans le noir* – «у темряві»). ТК СМЕРТЬ, який широко представлений у запропонованому уривку, ми визначаємо як ТКК, який пронизує всю творчість франкомовних драматургів-абсурдистів.

Уживання в монолозі Хама лексики в заперечній формі або із заперечним значенням може виражати не лише фізичну недієздатність французьких антигероїв, а також і їхню самотність у світі, де вони живуть. Так, концептуальне навантаження самотності в представленоному фрагменті несе безособовий займенник *personne* рron. («ніхто»), який вжито у фразі *tu n'auras personne* («з тобою нікого не буде поруч»). Саме завдяки використанню займенника *personne* рron. у цьому контексті передається ідея людської приреченості на самотність, а відтак, і її існування виявляється безглуздим. Адже жити без людей і не для них не має сенсу.

Характерним для ілюстративного матеріалу, що підлягає аналізу, є вживання порівняння, яке використано у фразі *tu y seras comme un petit gravier au milieu de la steppe* («ти там будеш, як стеблина гравію посеред степу»). Хам порівнює себе і Клова зі стеблиною гравію в полі. Таке порівняння надзвичайно вдало представляє значення сучасної людини у світі. Вона – безпорадна та мізерна, адже не може зарадити ні собі, ні іншим. Порівняння в цьому разі будується на протиставленні, яке є властивим творам французького театру абсурду в цілому. Тоненька стеблина гравію протиставляється широкому та безмежному степу. Щоб підсилити емоційність такого порівняння і підкреслити нікчемність людини та відсутність смислу в її існуванні в порівняльній конструкції, іменник *gravier* n.m. вживається з епітетом *petit* adj. («малий»). У такий спосіб автори французького театру абсурду зображають роль людини в сучасному світі: людина, яка колись уважалася королем світу, тепер є лише стеблиною в безмежному полі.

Схему розгортання ТКІ антилюдина в наведеному фрагменті п'єси С. Беккета представлено на рис.:

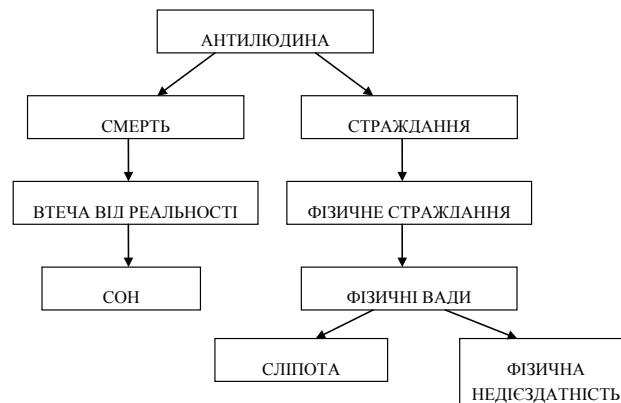

Рис. Схему розгортання текстового концепту-ідеї антилюдина у п'єсі С. Беккета «La Fin de partie»

Отже, саме такою у творах французької антидрами постає людина: вона – квола та хвороблива, самотня та безпорадна. Єдиний вихід, який вона знаходить, – утекти. Лише сон і смерть можуть зарадити її стражданням і віднайти спокій.

Отже, концепт антилюдина виявився тією точкою зіткнення, що об'єднала художній простір франкомовної драматургії абсурдизму, особливості світобачення її авторів та філософську основу їхньої творчості. За своїм концептуальним навантаженням концепт антилюдина представляє образ людини ХХ століття, яка віднайшла втілення в антигероях французького театру абсурду. «Антигерой» франкомовних драматургів абсурду не збігається з класичним тлумаченням негативного героя світової літератури. Персонажі французьких антип'єс негативні не за своїми вчинками чи поведінкою, а за тим, що викривають темний бік людського існування.

Французька драматургія абсурдизму є безперечно плідним лінгвістичним матеріалом для подальших досліджень. Лінгвокогнітивна розвідка є перспективною в рамках новітніх тенденцій проведення лінгвопоетичних пошуків у руслі когнітивно-дискурсивного підходу, який дозволяє поглибити вивчення художнього тексту та його концептів у їхньому мовному втіленні, концептуальному навантаженні, яке вони несуть, та в комунікативній реалізації. Корисним є наше дослідження у зв'язку з потребою в удосконаленні філологічних досліджень, які виникли з появою та виявленням складних для прочитання та розкодування текстів світової літератури, які фіксують індивідуальну картину світу того чи іншого автора, чий світогляд прямо віддзеркалює явища, події та людей епохи, в якій він живе.

Література:

1. Андрієвська В. В. Концепт антилюдина у французькій драматургії абсурдизму : структура, семантика, прагматика / дис.... канд. філол. наук : 10.02.05 / Андрієвська Вікторія Валеріївна. – К., 2010. – 268 с.
2. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози : когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): дис.... доктора філол. наук : 10.02.05 / Кагановська Олена Марківна. – К., 2003. – 502 с.
3. Каратєєва Г. М. Текстовий концепт подорож у французькій постмодерністській прозі (на матеріалі творів Ле Клезіо) : дис.... канд. філол. наук : 10.02.05 / Каратєєва Ганна Михайлівна. – К., 2008. – 298 с.
4. Степанов Ю. С. «Понятие», «Концепт», «Антиконцепт». Векторные явления в семантике / Ю. С. Степанов // Концептуальный анализ языка : современные направления исследования : [сб. науч. тр. / отв. ред. Е. С. Кубрякова]. – М.-Калуга : ИП Кошелев А. Б. (Изд-во «Эйдос»), 2007. – С. 19-26.
5. Le Nouveau Petit Robert: Dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P. : Dictionnaires Le Robert, 1997. – [Version électronique].

Джерело ілюстративного матеріалу:

6. Beckett, FP : Beckett S. La Fin de partie // Théâtre I : En attendant Godot. La Fin de partie. Acte sans parole I. Acte sans parole II / Samuel Beckett. – Paris : Minuit, 1991. – P. 140–216.